

Přednáška č. 5 (24. 10. 2023)
ZÁKLADY TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI

JUDr. Michal Márton, Ph.D.

Trestní odpovědnost

právní předpis

zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

přichází v úvahu tehdy, když dojde k narušení společenských vztahů chráněných trestním právem. Vznik odpovědnosti je představován vznikem povinnosti strpět a nést sankci za spáchaný trestný čin.

Základem trestně právní odpovědnosti je protiprávní jednání pachatele, za které lze uložit trestní sankci (trest, ochranné opatření, jejich kombinaci).

Trestný čin (§ 13 TZ)

-protiprávní čin, který zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně

-formální pojetí trestného činu

-korektiv společenské škodlivosti (§ 12 odst. 2 TZ)

-zásada subsidiarity trestní represe (§ 12 odst. 2 TZ)

Trestní odpovědnost

kategorizace trestných činů

- **přečin** – všechny nedbalostní trestné činy a ty úmyslné trestné činy, za něž zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do 5 let
- **zločin** – všechny trestné činy, které nejsou přečiny
- **zvlášť závažný zločin** – trestný čin, za něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně 10 let

Trestní odpovědnost

= předpoklady trestní odpovědnosti

Objektivní předpoklady:

- **protiprávnost jednání,**
- **škodlivé následky** protiprávního jednání,
- **příčinný vztah** mezi protiprávním jednáním a škodlivým následkem.

Subjektivním předpokladem trestní odpovědnosti je pak zpravidla **zavinění**.

Trestní odpovědnost

Mezi **zákonými znaky trestných činů** můžeme rozlišovat:

- **obecné znaky trestných činů**, které jsou společné pro všechny trestné činy bez rozdílu,
- **zákoné znaky skutkové podstaty**, které slouží k individualizaci vždy konkrétního trestného činu.

K **obecným zákoným znakům** přestupků patří, že jde o jednání:

- protiprávní,
- společenská škodlivost

Ke **znakům, které charakterizují jednotlivé skutkové podstaty** trestných činů patří jejich:

- objekt,
- objektivní stránka
- subjekt,
- subjektivní stránka.

Trestní odpovědnost

Znaky skutkové podstaty trestného činu

➤ Objekt

jevy a společenské vztahy, proti nimž směřuje protiprávní jednání, přičemž tyto jevy a vztahy jsou chráněny zákonem.

objekt obecný – obecný zájem na nepáchání trestných činů

objekt druhový – ochrana druhově stejných společenských zájmů (názvy hlav zvláštní části trestního zákoníku), např.

- trestné činy proti životu a zdraví
- trestné činy proti svobodě a právům na ochranu osobnosti
- trestné činy proti majetku
- trestné činy hospodářské
- trestné činy obecně nebezpečné atp.

objekt individuální – objekt, jež chrání konkrétní ustanovení zvláštního zákona

objekt konkrétní – objekt dotčený konkrétním trestným činem konkrétního pachatele

Trestní odpovědnost za přestupky

Znaky skutkové podstaty trestného činu

➤ Objektivní stránka

protiprávní jednání jako akt volního chování, jeho škodlivý následek a tzv. **kauzální nexus** (příčinný vztah mezi jednáním a následkem).

Jednání – projev vůle pachatele trestného činu navenek aktivním **konáním** (trestné činy komisivní), nebo **nekonáním** (pravé omisivní trestné činy)

Dále existují trestné činy, jež spáchat jak jednáním, tak i **opominutím jednání, k němuž byl pachatel povinen** (nepravé omisivní).

Následek - porušení/ohrožení zájmu chráněného trestním zákonem (trestné činy poruchové/ohrožovací)

Účinek = změna na hmotném předmětu útoku

Trestní odpovědnost

Znaky skutkové podstaty trestného činu

➤ Subjekt

tj. ten, kdo trestný čin spáchá, obecným předpokladem postavení subjektu trestného činu je jeho způsobilost k právní odpovědnosti.

Postih za trestný čin může být uplatněn jen vůči subjektu, kterým je **odpovědná fyzická osoba a právnická osoba.**

Odpovědnost za trestný čin je podle platné právní úpravy vyloučena u osob, které spáchaly trestný čin **před dovršením 15 let věku**. Za subjekt trestného činu není považována ani osoba, která spáchala trestný čin **ve stavu nepřičetnosti**, pokud se však do tohoto stavu nepřivedla (byť z nedbalosti) požitím alkoholu nebo užitím jiné návykové látky.

Trestní odpovědnost

Znaky skutkové podstaty trestného činu

Stav nepřičetnosti – duševní porucha v době páchání trestného činu, která osobě znemožňuje rozpoznat protiprávnost činu (absence rozumové složky) nebo ovládat své jednání (absence volní složky)

A co vliv alkoholu..?

zjišťuje se stav pachatele před aplikací návykové látky a vliv aplikace návykové látky na přičetnost pachatele

- actio libera in causa dolosa (svobodné ve své příčině) = pachatel se opil na kuráž, aby spáchal trestný čin = odpovědnost podle obecných zásad za úmyslný trestný čin (§ 360/2 tr. zákoníku)
- actio libera in causa culposa = pachatel spáchá nedbalostní trestný čin a jeho nedbalost spočívá v užití návykové látky, v důsledku čehož se vedl do stavu nepřičetnosti, ať už úmyslně či nedbalostně, bude odpovědný podle obecných zásad za nedbalostní trestný čin (§ 360/2 tr. zákoníku)
- opilství (rauchdelikt) = spáchá v důsledku opilosti čin jinak trestný, u něhož není dáno zavinění (§ 360/1 tr. zákoníku)

Naše právní úprava nevyklučuje, aby subjektem trestného činu byl někdo jiný než český státní občan. Může jím být i **cizinec** nebo **bezdomovec** („kdo...“) – **obecný subjekt**

Konkrétní subjekt = je nositelem zvláštní vlastnosti (rodič)

Speciální subjekt = je nositelem zvláštní způsobilosti nebo postavení (veřejný činitel, svědek)

Trestní odpovědnost

Znaky skutkové podstaty trestného činu

➤ Subjektivní stránka

je u každého trestného činu představována zejména zaviněním, vyjadřujícím vnitřní psychický vztah subjektu k předmětnému protiprávnímu jednání a jeho následku.

Právní úprava trestných činů je koncipována na principu **zavinění**, přičemž k naplnění skutkových podstat trestných činů je třeba úmyslného zavinění, nestanoví-li trestní zákon výslovně, že postačuje zavinění z nedbalosti (§ 13 odst. 2 TZ)

Úmysl přímý » pachatel **chtěl** svým jednáním **porušit** nebo **ohrozit** zájem chráněný zákonem.

Úmysl nepřímý » pachatel **věděl, že** svým jednáním **může ohrozit** zájem chráněný zákonem, a pro případ, že jej poruší nebo ohrozí, **byl s tím srozuměn**.

Trestní odpovědnost

Znaky skutkové podstaty trestného činu

➤ Subjektivní stránka

Nedbalost vědomá » pachatel **věděl**, že svým jednáním může způsobit určité následky, ale bez přiměřených důvodů **spoléhal** na to, že je nezpůsobí.

Nedbalost nevědomá » pachatel **nevěděl**, že svým jednáním může způsobit škodlivé následky, ač vzhledem k okolnostem a svým osobním poměrům to **vědět měl a mohl**.

Hrubá nedbalost – přístup pachatele k náležité opatrnosti svědčí o zřejmé bezohlednosti pachatele k zájmům chráněným trestním zákonem.

Srozumění – smíření pachatele s tím, že způsobem stanoveným v trestním zákoně může porušit nebo ohrozit zájem chráněný tímto zákonem

Trestní odpovědnost

Okolnosti vylučující protiprávnost

= okolnosti, které tu jsou v době spáchání trestného činu a které způsobují, že čin není trestným, protože **není protiprávní**

- **krajní nouze**
- **nutná obrana**
- **svolení poškozeného**
- **přípustné riziko**
- **oprávněné užití zbraně**

Trestní odpovědnost

Okolnosti vylučující protiprávnost

Krajní nouze

jednomu zájmu chráněnému trestním zákonem hrozí porucha, která může být odvrácena jen poruchou druhého zájmu

k činu je oprávněn každý, i ten, jehož zájmy ohroženy nejsou (pomoc v nouzi)

Odvrácení nebezpečí

- hrozící zájmu chráněného trestním zákonem = útok na objekt
- nebezpečí hrozí přímo = vývoj událostí směřuje rychle k poruše, nebo sice nepokračuje, ale jsou splněny všechny podmínky pro to, aby porucha nastala a splnění zbývajících je věcí náhody, která se může kdykoli a s velkou pravděpodobností stát
- nebezpečí není možno odvrátit jinak (subsidiarita) = zraněného může odvést řidič, který není podnapilý, rozbití okénka namísto vstupních dveří chaty, preference útěku před útokem, pokud je možný
- **nutno posoudit, zda nebezpečí bylo možno odvrátit ještě před porušením zájmu chráněného trestním zákonem, kterému nebezpečí hrozilo**
- ten, komu hrozí, je není povinen snášet (voják, plavčík, hasič) = podmínku je však nutno vykládat vždy s ohledem na konkrétní podmínky (velitel horské služby neposkytne záchranu bez patřičné výbavy)

Trestní odpovědnost

Okolnosti vylučující protiprávnost

- princip proporcionality = nesmí být způsoben následek stejně závažný nebo závažnější než ten, který hrozil, tzn. **nelze připustit záchranu jednoho zájmu chráněného trestním zákonem obětováním rovnocenného zájmu**

Exces z krajní nouze

Intenzivní exces – způsobený následek je stejně závažný nebo závažnější než ten, který hrozil

Extenzivní exces – jednání nebylo provedeno v době, kdy nebezpečí bezprostředně hrozilo (předtím nebo potom)
nebezpečí bylo možno odvrátit jinak
byla tu povinnost nebezpečí snášet

Trestní odpovědnost

Okolnosti vylučující protiprávnost

Nutná obrana

Nutná obrana je takové jednání, kterým je odvrácen přímo hrozící nebo trvající útok na zákonem chráněný zájem

Může být intenzivnější než útok, neboť je nutná k jeho odvrácení.

Wybočení (exces) z nutné obrany

Exces intenzivní = obrana je zjevně nepřiměřená způsobu útoku (střelba po osobě, která se nachází na pozemku, aniž by zde byly okolnosti svědčící o bezprostředně hrozící agresi, po kapesním zloději aj.)

Exces extenzivní = nebyla současná s přímo hrozícím nebo trvajícím útokem (pokračování po odvrácení útoku – z obránce se stává útočník; předčasná obrana)

Trestní odpovědnost

Okolnosti vylučující protiprávnost

Svolení poškozeného

je-li dáno **před jednáním** či **současně s jednáním** osoby čin páchající jinak trestný, **po jednání** pouze za předpokladu, že mohl pachatel důvodně předpokládat, že svolení by bylo dáno

osoba dávající svolení jej může dát toliko ve věcech, o nichž může **bez omezení oprávněně rozhodovat** (*můžeš vyhodit celý obývací pokoj – jsou tam pouze věci osoby dávající souhlas*)

vyjma svolení k lékařským zákrokům, jež jsou na základě poznatků lékařské vědy v souladu s právním řádem, nelze dát souhlas s ublížením na zdraví nebo usmrcením (*x státy, kde je povolena eutanázie*)

Trestní odpovědnost

Okolnosti vylučující protiprávnost

Přípustné riziko

„bez rizika není možný pokrok“

výkon společensky prospěšné činnosti, jíž je ohrožen nebo porušen zájem chráněný trestným zákonem, nelze – li společensky prospěšného výsledku dosáhnout jinak

není přípustným rizikem, když

- činnost ohrozí život nebo zdraví člověka, aniž by jí byl dán souhlas v souladu se zákonem (experimentální lékařský zákrok, k němuž osoba nedala souhlas)
- výsledek činnosti neodpovídá míře rizika (riziko vyšší než přínos)
- činnost je v rozporu s právními předpisy, veřejným pořádkem, zásadami lidskosti, přičí se dobrým mravům

Trestní odpovědnost

Okolnosti vylučující protiprávnost

Oprávněné užití zbraně

Použití zbraně v mezích stanovené zvláštními předpisy, typicky se jedná o zákonné použití zbraně ozbrojenými a bezpečnostními sbory (policie, vojenská policie) nebo obecní policií, která je však toliko orgánem obce

Ukázka zákonného textu (§ 56 odst. 1 zákona č. 273/2008 Sb., o policii České republiky)

Policista je oprávněn použít zbraň

- a) v nutné obraně nebo v krajní nouzi,*
- b) jestliže se nebezpečný pachatel, proti němuž zakročuje, na jeho výzvu nevzdá nebo se zdráhá opustit svůj úkryt,*
- c) aby zamezil útěku nebezpečného pachatele, jehož nemůže jiným způsobem zadržet,*
- d) nelze-li jinak překonat aktivní odpor směřující ke zmaření jeho závažného zákroku,*
- e) aby odvrátil násilný útok, který ohrožuje střežený nebo chráněný objekt anebo prostor,*
- f) nelze-li jinak zadržet dopravní prostředek, jehož řidič bezohlednou jízdou vážně ohrožuje život nebo zdraví osob a na opětovnou výzvu nebo znamení dané podle jiného právního předpisu¹⁰) nezastaví,*
- g) jestliže osoba, proti níž byl použit donucovací prostředek hrozba namířenou střelnou zbraní nebo varovný výstřel, neuposlechne příkazu policisty směřujícího k zajištění bezpečnosti jeho vlastní nebo jiné osoby, nebo*
- h) ke zneškodnění zvířete ohrožujícího život nebo zdraví osoby.*